

Det första individualstatistikprojektet forskning och utbildning under 20 år

Rektor Kjell Härnqvist, Göteborgs universitet

Kära vänner. Jag är mycket hedrad över att få inleda presentationerna av de longitudinella projekten. Jag kommer att berätta om det tidigare individualstatistikprojektet som på olika sätt fortfarande pågår. När jag såg deltagarlistan, fann jag dels många av veteranerna i branschen som vi samarbetat med i stort sett sedan projektets start, dels många yngre som har kommit med under de allra senaste åren. Det gjorde det svårt att bestämma vilken inriktning jag skulle ge presentationen. Nu blir det en rapsodi över vad som har förekommit i projektet.

Individualstatistikprojektet som startade 1961 är ju långt ifrån den första stora longitudinella undersökningen i vårt land. Vi känner alla till den Husénska Malmöundersökningen som fortfarande följs upp efter 40 år och som har lämnat många mycket intressanta resultat både för samhällsforskning och för utbildningsplanering. Jag tänker också på Gunnar Boalts studier av Stockholmsungdomar som presenterades i slutet av 40-talet. Det finns ytterligare andra. Som ett självbiografiskt inslag kan jag nämna att min lic-avhandling var en uppföljning av studieresultat hos stockholmsgymnasister vilka ursprungligen undersöktes i mitten på 40-talet. Möjligen är individualstatistikprojektet det första av våra longitudinella projekt som har planerats i mera direkt kontakt med utbildningsplanering och startats utifrån sådana förutsättningar. Det skiljer sig från några av de senare stora projekten, t ex Örebro-projektet och Metropolit-projektet där det är personlig utveckling och anpassning som står i centrum och utbildningsfrågor behandlas mera sekundärt.

Individualstatistikprojektet - eller rättare sagt dess elevundersökningar - har som så mycket annat i min egen forskning ett opportunistiskt drag - opportunistiskt i förhoppningsvis positiv bemärkelse. Det gällde att gripa ett tillfälle i flykten. Det tillfälle som gavs var omläggningen av skolstatistiken 1960 i samband med att denna fördes över till SCB. En grupp med bl a Klas Wallberg och Mats Hultin föreslog att denna skolstatistik även skulle innehålla individurval bland 13-åringar som sedan skulle följas genom sin utbildning. Ett nytt urval skulle dras vart femte år, med början år 1961 med dem som var födda 1948. Jag såg där en möjlighet att komplettera de skoladministrativa uppgifter, som skulle samlas in enligt planerna, med elevundersökningar ute i skolorna. Uppgifterna om skoltillhörighet, skolbetyg, föräldrabakgrund och liknande som fanns i den officiella statistiken skulle kunna kompletteras med provresultat på några begävningsstest, med frågeformulärsdata och med registrering också av standardprovsresultat. Standardprovsresultat fanns inte i underlaget för den officiella skolstatistiken utan måste insamlas direkt från lärarna, eftersom de var deras så att säga privata tillhörighet. Jag föreslog att vi skulle göra en sådan kompletterande insamling och mötte stor förståelse från Klas Wallbergs grupp. Torsten Husén och Gösta Carlsson enrollerades som supporters för finansiering av denna kompletteringsdel. Statens råd för samhällsforskning gav ett första anslag på 25 000 kronor - den storlek på forskningsanslag som förekom i början på 60-talet. Skolöverstyrelsens generaldirektör Nils Gustaf Rosén stödde företaget - dock under visst motstånd från somliga befattningshavare på närmast lägre nivåer i SÖ, eftersom man tyckte att planerna innebar ett stort ingrepp i skolan. Men hur som helst, den kompletterande insamlingen i skolorna gick att genomföra med SÖ:s rekommendationer. Som medarbetare i projektet rekryterade jag Allan Svensson, som då gick på tvåbetygskursen i pedagogik. Han är alltså den trognaste bland de många forskare som har varit verksamma i individualstatistikprojektet.

Vad var det då för erfarenheter hos mig själv som gav impulsen till detta initiativ? Den kanske främsta var att jag två år tidigare hade rapporterat en stor undersökning om reserver för

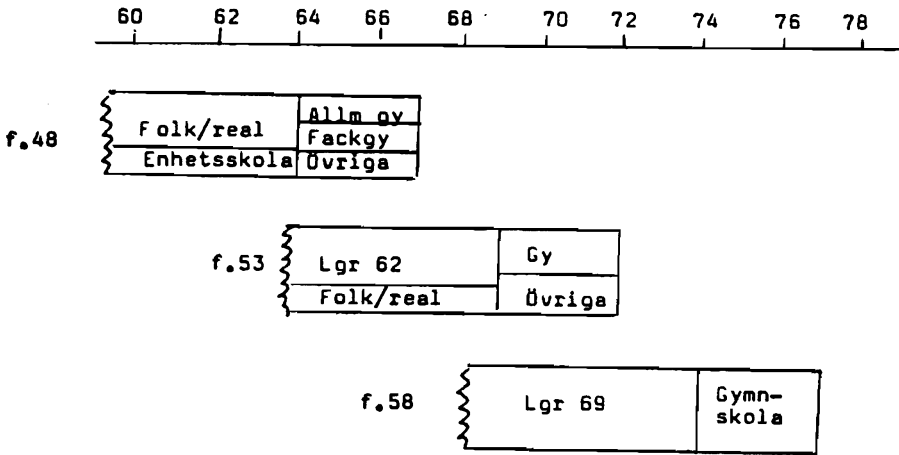
1/ högre utbildning utförd på uppdrag av 1955 års universitetsutredning. Ur primärmaterial vid SÖ tog vi kring årsskiftet 1955/56 ut var fjärde läraravdelning i årskurs 4 i riket vårterminen 1945. Vi skrev till skolorna och fick in namn- och betygsuppgifter för årskurs 4. Sedan följde vi detta stickprov på ungefär 10 000 elever, samtliga pojkar, framåt i olika register. Anledningen till att vi bara tog ut pojkarna var att vi vid uppföljningen ville kunna utnyttja data ifrån inskrivningen till militärtjänstgöring. På det sättet gjorde vi retrospektivt en uppföljningsundersökning, och det var givetvis förenat med stor möda att återfinna alla dessa individer. För ungefär 9 000 av drygt 10 000 uttagna fann vi uppgifter som någorlunda tillförlitligt beskrev deras skolgång. Med hjälp av dessa kunde vi jämföra betygen i årskurs 4 hos dem som hade gått vidare i realskola och gymnasium med dem som hade blivit kvar och avslutat skolgången med enbart obligatorisk skola. På dessa jämförelser baserades i sin tur skattningen av utbildningsreserver. Det var mycket mödosamt att först gå tillbaka och sedan följa framåt i registren. Jag insåg att det skulle vara en mycket stor fördel att ha ett urval med tidiga basdata som man kunde följa framåt i tiden i stället.

2/ Den andra erfarenheten kom från en undersökning av individuella differenser som jag gjorde för 1957 års skolberedning. Där kom vi fram till testtyper för en någorlunda snabb undersökning av intelligensnivån i olika avseenden hos eleverna. På den grunden konstruerades för individualstatistikprojektet tre bastest som senare också använts i Metropolit-projektet och i det nuvarande UGU-projektet.

3/ Den tredje erfarenheten var att jag på ett tidigt stadium kommit i kontakt med John Flanagan och hans planer för ett amerikanskt "Project Talent", som kom igång 1960. Där tog man ett mycket stort urval elever ur de amerikanska skolorna för att följa dem framåt i tiden. Olyckligtvis tappade man bort eleverna rätt fort - 1/3 av materialet redan vid första uppföljningen. Det sammanhänger med att den amerikanska folkbokföringen är väsentligt

mindre effektiv än vår. De svenska undersökningar som somliga av oss här representerar är på det hela taget bättre genomarbetade än de flesta motsvarigheter som finns på andra håll i världen.

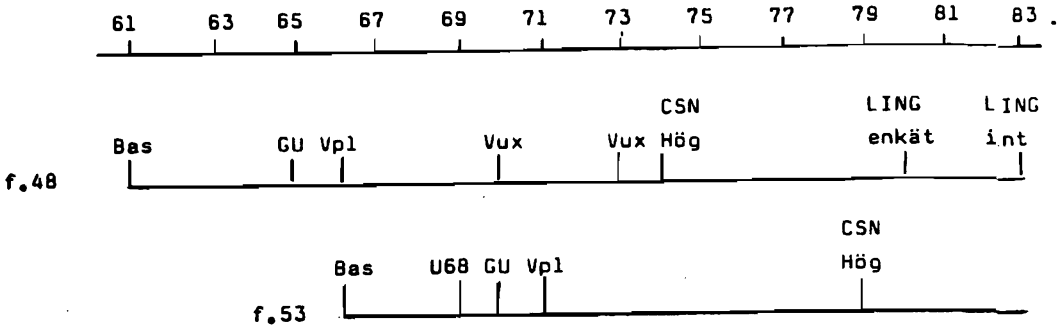
Urvalsmässigt gick man i skolstatistiken efter födelsedatum och tog ut alla som var födda den 5, 15 eller 25 i någon månad 1948 respektive 1953, alltså en tiondel av respektive årskullar. Detta bl a för att få möjligheter att anknyta till andra register som också var upplagda på datumbas. Det var naturligtvis en stor fördel när det gällde att sedan följa eleverna i olika register att man direkt kunde utnyttja födelse-nummer. Nu kom SCB:s registreringar av skoldata för de närmast följande åren inte att använda denna datumprincip, utan man skrev tillbaka till de skolor som hade lämnat de ursprungliga uppgifterna och fick då fler luckor i materialet än man skulle behövt få om man strikt hade hållit fast vid att kräva in uppgifter för elever födda på vissa dagar. Datumurvalet ledde naturligtvis också till stor geografisk representativitet som är fördelaktig ur undersökningssynpunkt men mycket arbetskrävande när man, som vi gjort på sistone, har velat gå ut med personliga intervjuer, eftersom deltagarna fortfarande är spridda över hela landet. Men urvalsmetoden har också nackdelar och jag kan i viss mån förstå att UGU har valt en annan princip, nämligen att ta ut samtliga elever i vissa klasser i ett urval av kommuner och skolor. Detta ger möjligheter att studera variationer mellan skolor och mellan klasser i förhållande till individvariationen. Man kan göra analyser på flera nivåer samtidigt i materialet för att se vad som är individbaserade effekter, vad som är klassbaserade och eventuellt ortsbaserade effekter. Det finns det naturligtvis inte möjlighet till i det material som vi har där det rör sig i stort sett om 2-3 elever per klass men i gengäld praktiskt taget varje klass i Sverige i respektive årskurs. Med vår upplägning finns inte heller möjlighet att studera det sociala samspelet i klasserna. Men vilken design man än väljer råkar man ut för svårigheter, och jag tror att vi på det hela taget har varit glada över den urvalsprincip som tillämpades. Den var ju bestämd redan när vi kom in i bilden, men jag tror inte vi skulle ha velat välja annorlunda den gången.

Figur 1. Skolsystemet på grundskole- och gymnasienivå för tre årskullar

Den projektuppläggning som jag nu skisserat innehöll inga reguljära uppföljningsstudier annat än den årliga registreringen av skoldata. Uppföljningarna har kommit till senare, men innan jag går in på att beskriva dem, skall jag visa vad som har hänt med skolsystemet under projektets tid (fig 1). De som var födda 1948, gick när de undersöktes 1961, endera i folkskola eller i realskola eller också tillhörde de försöksverksamheten med enhetsskola. Ungefär 2/3 av 13-åringarna 1961 gick i det traditionella folkskole/realskolesystemet och 1/3 ungefär fanns i kommuner där man hade försöksverksamhet med enhetsskola. Efter de nio skolåren kom allmänt gymnasium, separata ekonomiska och tekniska fackgymnasier, yrkesskolor och en mängd övriga utbildningar som inte var inordnade i det reguljära skolsystemet. Så långt för 1948 års kull. För elever födda 1953 hade Lgr 62 börjat tillämpas. Grundskolan omfattade ca 80 % av årskullen i årskurs 6, men det fanns rester av folkskola och realskola här och var i landet. Inom gymnasiet hade den första gymnasiereformen genomförts. Det allmänna gymnasiet och fackgymnasiet hade slagits ihop. Utanför fanns fackskola, yrkesskola och en rad övriga skolformer. Jag har också tagit med situationen för dem som är födda 1958 - den första av de årskullar där den planerade individualstatistiken inte blev förverkligad. Där har Lgr 69 tillämpats i grundskolan och Lgy 70, alltså den integrerade gymnasieskolan, införts. Den sistnämnda årskullen är med därför att vi i en undersökning för den senaste gymnasieutredningen har jämfört den med de tidigare med hjälp av uppföljningsdata från SCB. De tre stickproven råkade alltså komma vid mycket lämpliga tidpunkter för studier av förändringar inom skolsystemet. Uppföljningsstudierna inom projektet har kommit till successivt och nästa bild (fig 2) visar deras placering i tiden.

Den första pilen är vid inskrivningen till värnpliktstjänstgöring 1966 respektive 1971, där har vi fått tillgång till testresultat för den manliga delen av årskullen. Dessa data har använts för ett par stora studier av den mellanliggande skolgångens inverkan på

Figur 2. Tidpunkter för materialinsamling inom individualstatistikprojektet

testresultaten. I en studie 1968 visade jag att de som hade gått vidare genom de teoretiska skolformerna hade fått ett extra tillskott i sina testresultat i förhållande till basläget och i jämförelse med övriga. Gudrun Balke-Aurell har i sin doktorsavhandling (1982) utnyttjat båda årskullarna och också studerat förskjutningar i riktningen verbal kontra teknisk begåvning.

VUX avser Kjell Rubensons studier av inställningen till vuxenutbildningen hos dem som bara hade obligatorisk skolgång bakom sig. Genom inskrivningsresultaten fick han veta vilka som vid 18-19-årsåldern bara hade gått igenom minimiprogrammet i skolan. Han kunde då utnyttja våra data i kombination med en stor enkätundersökning för att studera bl a olika hinder för deltagande i vuxenutbildning.

Högskola markerar Allan Svenssons sammankoppling av det ursprungliga registret med högskolestatistiken. Han har i flera stora rapporter belyst den sociala selektionen till högskolestudier inom dessa årskullar för att bl a se på om det sker någon utjämning i fråga om social bakgrund vid rekryteringen till högskolestudier och examinationen från högskolestudier.

CSN i figuren betecknar också uppföljningar utförda av Allan Svensson tillsammans med Sven-Erik Reuterberg som under de senaste åren har studerat användningen av studiemedel inom de båda årskullarna och också försökt skatta effekter på studieresultaten av studiemedlens användning. Användningen av data från individualstatistikprojektet för att utvärdera studiemedelssystemet aktualiserades av en grupp inom FRN. Vi fann att projektets data erbjöd möjligheter att relativt fort komma igång med sådana studier.

U 68 betecknar en uppföljning av 1953 års kull i åk 9, utförd av Jarl Bengtsson.

Vi har alltså utnyttjat data från 1961 respektive 1966 dels som urvalsramar för uppföljningar, dels som initialvärden för att jämföra situationen vid en tidig tidpunkt i utbildningen med senare situationer inom och utanför utbildningssystemet. Alldeles i kanten av figuren står LING, det betyder långtidseffekter av utbildning, och är ett pågående projekt som jag skall komma tillbaka till i slutet av min presentation.

De ursprungliga registeruppgifterna har vi utnyttjat bl a vid den tidigare nämnda undersökningen för gymnasieutredningen om den sociala selektionen till gymnasiestadiet. Vi gjorde där jämförelser mellan årskullarna 1948, 1953 och 1958 och fann en betydande utjämning socialt sett mellan årskullarna 1948 och 1953 genom att valen av teoretiska studievägar hade ökat ganska kraftigt i de lägre socialgrupperna. Men vi kunde också visa att skillnaderna ökat igen i och med att man införde gymnasieskolan, där de tvååriga studievägarna hade dragit till sig många ur arbetarklassen. Det kraftigaste utslaget var bland de mest skolduktiga flickorna ur arbetarhem som tidigare i viss utsträckning gått naturvetenskaplig linje. De gick nu framför allt till vårdlinjen i stället.

När man gör en stor basdatainsamling är man ju ivrig att få fram resultat, inte bara samla data. Så medan vi väntade på att deltagarna skulle växa till sig, gjorde vi flera undersökningar inom data från åk 6. En av dem var Allan Svenssons doktorsavhandling

"Relative achievement" (1971) som behandlade relationer mellan intelligens, standardprov och betyg i förhållande till social bakgrund. Där visade han att de som kom från högre socialgrupper fick relativt sett bättre resultat i vissa standardprov och definitivt bättre betyg än de som låg på samma intelligensnivå och hade arbetarbakgrund. Det var alltså en undersökning som var helt baserad på jämförelser inom de båda blocken av basdata.

En annan sådan undersökning gjordes först av mig och sedan också av Sven-Eric Reuterberg i nästa årskull, där vi jämförde de båda skolsystemen som var igång samtidigt, alltså folkskole/realskolesystemet respektive grundskolesystemet. Den fråga vi försökte besvara var: hade det skett någon social utjämning vid valet av teoretiska studier i och med införandet av enhetsskolesystemet i åk 7-9? Detta var alltså ett tidigt försök att utvärdera en aspekt av grundskolereformen.

I en annan stor undersökning jämförde Gun Stahle de genomsnittliga testresultaten 1961 och 1966. Hon noterade en tydlig uppgång i testresultaten mellan de båda åren, ett par poäng i genomsnitt. Uppgången var större för flickorna än för pojkarna och större i det spatialska testet, alltså det som har med rumslik föreställningsförmåga att göra, än i de andra. Detta resultat ställdes i relation till karakteristika för olika geografiska områden i landet. Ökningen från 1961 till 1966 med precis samma test och samma urvalsprinciper var störst i de mest glesbefolkade områdena. Sverige hade blivit "rundare" i intelligenshänseende än vad det var fem år tidigare. Resultaten kunde i någon mån förklaras med den samtidiga utbredningen av TV-nätet, som 1961 inte nådde hela Sverige, och med införandet av grundskola.

Om man nu mot bakgrund av de senare användningarna granskar uppläggningsen av det ursprungliga individualstatistikprojektets basdatainsamlingar, finner man en del som kanske kan rekommenderas också för UGU. Det beror naturligtvis på vilka syften man har med sin undersökning. Men som vi har kommit att använda projektet,

nämligen som en utgångspunkt för uppföljningar av olika slag i utredningssammanhang men också som grundforskningsunderlag, har vi haft mest nytta av testresultat, standardprov och betyg i utgångsläget samt uppgifterna om familjebakgrund och hemort - alltså handfasta variabler med starka samband över tiden och därför utmärkta att ha som kontroll och bas när det gäller att följa individens utveckling. De utbildningsplaner eleverna uppgav i årskurs 6 har också varit intressanta i några sammanhang, bl a i de undersökningar som Sven-Eric Reuterberg, Jarl Bengtsson och i någon mån jag själv har gjort.

Däremot har vi i uppföljningsundersökningarna haft ganska lite glädje av de mätningar av intressen och skolattityder som vi, inte utan möda, konstruerade instrument för. De har haft låga samband med variabler insamlade under senare år och vi har många gånger därför inte brytt oss om att ta in dem i undersökningarna. Hade vi gjort andra typer av uppföljningar är det möjligt att de hade kommit till större användning. Man kan inte heller bortse från att den sammanlagda provtiden var begränsad till två timmar, varför instrumenten måste göras korta. Slutligen har naturligtvis den årliga registreringen av skoladministrativa uppgifter varit värdefull för att följa individernas skolkarriär, men den har använts förhållandevis litet, kanske därför att den innehåller för mycket information för att man skall orka utnyttja den. Det blev också luckor i den informationen under den fortsatta insamlingen. Vissa elever flyttade och tappades bort något år ur registret för att sedan komma tillbaka. Men jag tror att det skulle ha räckt att göra den fortlöpande skoladministrativa registreringen inför stadieskiptena, i årskurs 6, årskurs 9 och årskurs 2 i gymnasiet, alltså litetglesare. Men här kan jag gott tänka mig, att de som håller på med det nuvarande projektet på SCB har andra synpunkter än jag. Det beror på vad man skall använda data till och vi hade, till skillnad från andra projekt som startade något senare, en mycket öppen inställning: Att finnas till hands för att användas i lämpliga utrednings- och forskningssammanhang.

Något också om förutsättningarna för att genomföra longitudinella projekt. Särdeles viktigt är en stabil institutionell förankring. Det krävs också en stor uthållighet hos dem som sysslar med dem. Det har nu gått 23 år sedan vi började, och i stort sett är vi samma gäng som håller på fortfarande, Allan, Sven-Eric, jag och några till som har varit inblandade hela tiden. A andra sidan kanske vi är litet besvikna över att inte fler har utnyttjat dessa data. De är ju från början tänkta att vara en resurs, en databank, för undersökningar.

Man behöver också ha förtroendefulla relationer till andra intressenter. I det här fallet är det framför allt med SCB. Det upplever jag också att vi har haft. Vi har fått alldeles ovanligt mycket stöd och insyn i register, som annars är begränsat tillgängliga. Det har gjort det möjligt att göra alla dessa uppföljningar och jag vill gärna uttryckligen tacka representanterna för SCB för det samarbetet. De förtroendefulla relationerna gäller ju också finansiärerna, och om jag tar dem i kronologisk ordning så har det varit samhällsvetenskapliga forskningsrådet, SÖ, U 68, UHA, riksbanksfonden, gymnasieutredningen, forskningsrådsnämnden och centrala studiestödsnämnden. Vi har också fått tillgång till data från Militärpsykologiska institutet på sin tid, numera FOA. Det betyder att praktiskt taget alla myndigheter som här är representerade också har varit med på ett hörn i projektet. Vår datainsamling 1966 i Stockholmsområdet samkördes delvis med insamlingen av Metropolitprojektets basdata. Med UGU har vi fortlöpande kontakter.

En ytterligare förutsättning för ett longitudinellt projekt är att det skall ha en lång uppföljningstid. Data blir intressantare ju längre de får ligga. Just de första åren kan vara frustrerande när man bara har basdata men man kan uppenbarligen göra åtskilligt också då. När uppföljningarna sedan kommer ger de ytterligare information som är av väsentligt intresse. Den utbildning vi studerar inom 1948 års urval är naturligtvis en förgången tids skolsystem. Man kommer aldrig ifrån att longitudinella undersökningar är historiska till sin natur, därför att varje årskull har sina specifika uppväxtförhållanden, skolförhållanden osv.

Inom en blomstrande gren av utvecklingspsykologin, "Life span developmental psychology", har man mycket kraftigt betonat att man inte utan vidare kan generalisera ett utvecklingsförlopp utifrån en enstaka årskull (kohort), utan man måste ha flera. Varje kohort har sin speciella historia och sin speciella ram. Därför var det ursprungliga uppslaget, att göra insamlingar av basdata vart femte år ett utomordentligt uppslag. Tyvärr blev det inte något nytt urval 1971. Det var i lärarkonflikternas år, vilket hade komplicerat en eventuell insamling. I viss mån hade också "luften" gått ur oss. Vi hade redan så mycket data tillgängliga att vi inte orkade med en ny insamling vid den tidpunkten. Med hänsyn till utvecklingen av testresultat och annat hade det naturligtvis varit utomordentligt värdefullt att ha ytterligare punkter vart femte år. En punkt får vi nu genom UGU.

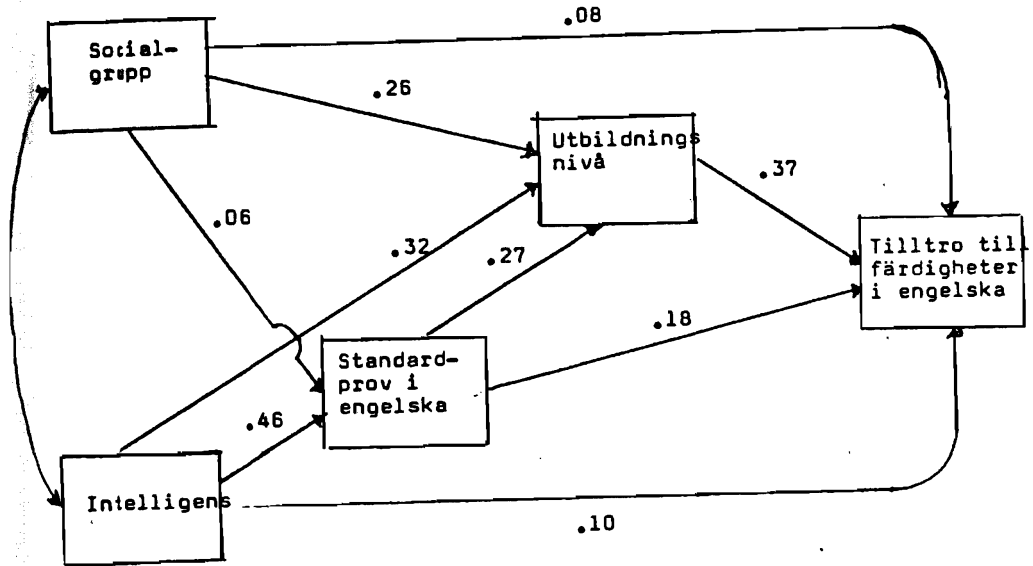
Frågan om testresultatens förändringar över tid blev aktuell i början av 70-talet därför att man i Amerika hade kunnat iaktta uppåtgående trender i testresultat fram till omkring 1970. Sedan vände utvecklingen och ställde till stor oro. Presidentkommittéen och andra undersökte varför testresultaten vid proven till college började sjunka. Vi vet inte om det har hänt något motsvarande i Sverige. Den uppåtgående tendensen från 1961 till 1966, som man antagligen kan sätta i förbindelse med förbättrad allmänkommunikation, kan ha vänt även här. Det finns resultat från värnpliktsinskrivningarna som borde analyseras närmare.

Till sist skall jag berätta om det pågående projekt som verkar vara uppkallat efter den svenska gymnastikens fader. LING betyder emellertid Långtidseffekter av utbildning och är ett projekt som stöds av Riksbanksfonden och UHX som en uppföljning av elever födda 1948. Det finns få studier av långtidseffekter av utbildning. I USA publicerades 1975 en stor undersökning där man mot bakgrund av utbildningsnivå analyserar resultat från kunskapsfrågor som hakats på opinionsundersökningar. Man fann mycket markerade skillnader mellan de som hade gått i college, high

school osv, men svagheten i analyserna var att man inte hade några initialdata som kunde belysa urvalet till de olika skolformerna och nivåerna i utbildningssystemet. Delvis inspirerad av denna bok skisserade jag ett projekt som skulle kunna utnyttja informationen från individualstatistiken för sådana studier.

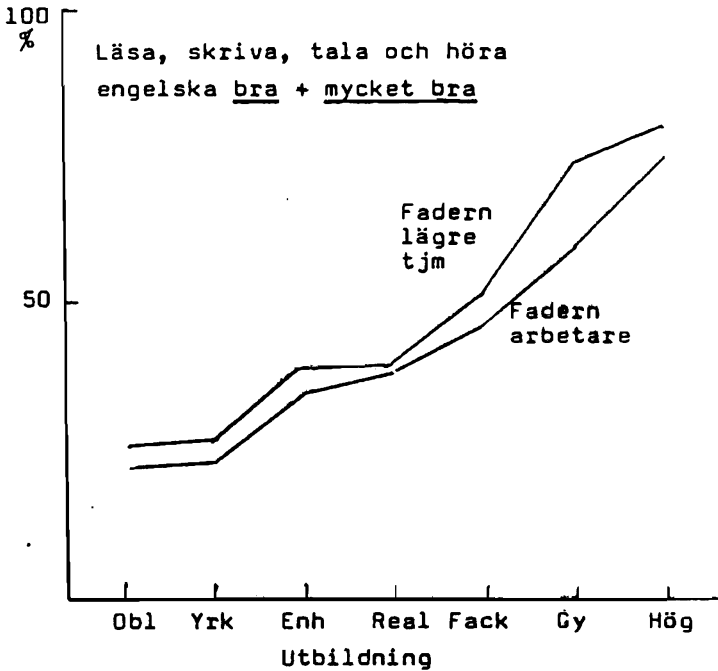
Vi tog ut tre delvis sammanfallande urval till denna uppföljning. Dels alla femtondefödda, dvs en representativ tredjedel av vårt ursprungsmaterial. Dels alla som återfunnits i högskoleregistret. Dels slutligen alla som tillhörde socialgrupperna arbetare och lägre tjänstemän där föräldrarna inte hade någon teoretisk utbildning utöver den obligatoriska och där testresultaten var genomsnittliga eller höga. Detta urval kunde delas upp efter genomgången utbildning så att både socialgrupperna och intelligensnivåerna hade representation för i stort sett alla utbildningsnivåer, från folkskola till genomgången högskoleutbildning. Urvalen används för att studera skillnader mellan olika utbildningsgrupper. Till dessa tre urval, sammanlagt ca 8 000 personer, har vi riktat en postenkät som behandlar följande frågeområden: Utbildning, yrke och sysselsättning, arbetsförhållanden, fritid, sociala kontakter, tilltro till egen förmåga i vardagssysslor, medborgerliga färdigheter, språklig kompetens. Däremot har vi naturligtvis inte i en postenkät kunnat inkludera direkta kunskapstest.

Som komplement till enkäten har vi gjort ungefär timplånga personliga intervjuer med ca 500 deltagare. Där har vi gått in mer detaljerat på deras utbildning och karriärutveckling, men också bett dem resonera kring några aktuella samhällsfrågor. Avsikten var att dels få ytterligare information, dels ett underlag för att analysera deras förmåga att resonera och deras språkliga framställning. Vi har skrivit in deras intervjuer ordagrant för språklig databehandling för att studera skillnader mellan olika utbildningsgrupper i deras förmåga att hantera språket, deras ordförråd m m. Somliga tänkbara analyser går naturligtvis långt utöver vad vi är kompetenta att genomföra, men det blir ett utomordentligt intressant material för lingvister att analysera närmare.

Figur 3. Path-modell för män f.1948

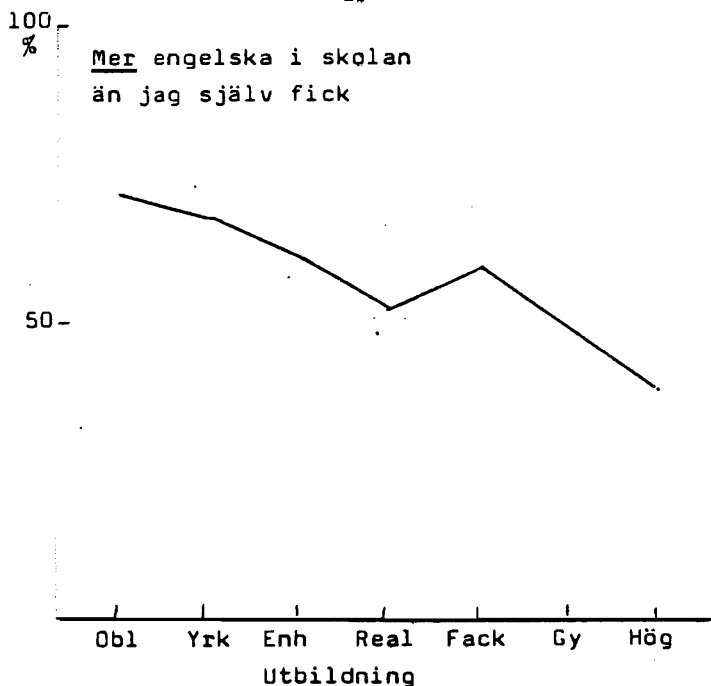
Jag skall ge ett par exempel på analyser av enkätsvaren. Det första gäller deltagarnas tilltro till sina färdigheter i engelska språket som studeras mot faktorerna socialgrupp, intelligens, standardprov för årskurs 6 i engelska och utbildningsnivå. I figur 3 visas en sk path-analys av dessa variabler där man bl a kan finna att tilltron bestäms av utbildningsnivån (.37) men också i viss mån av standardprovsresultat i åk 6, intelligens och socialgrupp. Utbildningsnivån är i sin tur påverkad av dessa andra variabler osv.

Figur 4. Tilltro till färdigheter i engelska för män f.1948

Mera konkret kan man illustrera ett par av sambanden, som i fig 4, där andelen som bedömer sina engelskkunskaper som bra eller mycket bra anges för olika utbildningsnivåer och för personer från arbetarhem och lägre tjänstemannahem separat. Bland dem med bara obligatorisk skola är andelen kring 25 %, bland de högskoleutbildade omkring 75 %.

Som jämförelse kan vi i fig 5 se hur man bedömer behovet av att barn nu för tiden får lära sig mer i skolan än vad de själva gjorde i olika avseenden. De som oftast anger "mer engelska i skolan än jag själv fick" är de som bara har obligatorisk skola bakom sig. Det är ju inte så märkligt - en sorts kompen- sation för vad de själva gått miste om, men dessutom ett uttryck för värdering av teoretiska färdigheter. I historia och samhällskunskap är det däremot de högutbildade som känner störst behov av tillskott.

Figur 5. Krav på undervisning i engelska i nuvarande skola. Män f.1948

Till slut vill jag konstatera att arbetet med individualstatistikprojektet har gett oss personligen oerhört mycket. Om det har bidragit till förbättrad utbildningsplanering är det andra som skall svara på. I alla händelser har det varit fördelaktigt att ha individualstatistiken tillhands när utredningar har ställt frågor som kräver belysning på längre sikt. Då kan man ju inte vänta i tio år på att få fram resultat, utan måste ha något att anknyta till för att göra undersökningar omedelbart. Man skiljer ibland mellan projekt som har beslutsorienterade, instrumentella syften och sådana som huvudsakligen ger underlag för allmänna slutsatser, påverkar diskussion och ideologi, är upplysande. Det är väl inte på så många punkter vi direkt har påverkat beslutsprocesser, men vi har många gånger gett underlag för diskussionen kring utbildningsproblem, t ex genom att visa var den sociala selectionen slår hårdast.

Referenser

- Balke-Aurell, G. Changes in ability as related to educational and occupational experience (1982)
- Bengtsson, J. Val av utbildning och yrke (i SOU 1971:61)
- Boalt, G. Skolutbildning och skolresultat för barn ur olika samhällsgrupper i Stockholm (1947)
- Flanagan, J.C. m fl Design for a study of American youth (1962)
- Husén, T. Testresultatens prognosvärde (1950)
- Hyman, H.H., Wright, C.R. & Reed, J.S. The enduring effects of education (1975)
- Härnqvist, K. Beräkning av reserver för högre utbildning (i SOU 1958:11)
- Härnqvist, K. Individuella differenser och skoldifferentiering (SOU 1960:13)
- Härnqvist, K. Social factors and educational choice (i International Journal of Educational Sciences, 1, 1966, 87-102)
- Härnqvist, K. Relative changes in intelligence from 13 to 18 (i Scandinavian Journal of Psychology, 9, 1968, 50-82)
- Härnqvist, K. Enduring effects of schooling - a neglected area in educational research (i Educational Researcher, 6, 1977:Nov., 5-11)
- Härnqvist, K. & Svensson, A. Den sociala selektionen till gymnasiestadiet (SOU 1980:30)
- Reuterberg, S.-E. Val av teoretisk utbildning i relation till sociala och regionala bakgrundsfaktorer (1968)
- Reuterberg, S.-E. & Svensson, A. Statliga studiemedel - utnyttjande och effekter (1981)
- Rubenson, K. Rekrytering till vuxenutbildning (1975)
- Stahle, G. Regionala förändringar i testresultat under en femårsperiod (1973)
- Statistiska Centralbyrån, Individualstatistiken, Skoldata för ett urval elever födda 1948 och 1953 (PM 1976:8)
- Svensson, A. Relative achievement (1971)
- Svensson, A. Jämlikhet och högskoleutbildning (1977)
- Svensson, A. Jämlikhet på gång? (1979)

Resumé av den efterföljande diskussionen

Vid diskussionen efter föredragningen diskuterades hur resultat från longitudinella studier har utnyttjats och hur de skall kunna användas i framtiden. Marianne Bauer från UHÄ vittnade om den stora nytta man inom UHÄ haft av individualstatistikprojektet vid uppföljningen av högskolereformen. Undersökningen om studiemedlen, som pågår nu, möjliggjordes genom att individualstatistikprojektets insamlade uppgifter fanns. Kommer databasen att kunna utnyttjas för att också studera forskarutbildningen? Enligt Kjell Härnqvist torde de möjligheterna finnas, men materialet är litet. Hittills har 17 doktorsexamina vid humanistisk, naturvetenskaplig och medicinsk fakultet avlagts. Kanske kan man i olika sammanhang utnyttja intresse- och attitydfrågorna. En fråga att studera är förändringen i intressen på högstadiet. Där kan det emellertid vara svårt att utnyttja intressemått i Individualstatistiken, eftersom dessa är ganska magra. Man hade endast två timmar till förfogande för undersökningen i skolorna och ansåg att begåvnings testen var viktigare.

En diskussion fördes huruvida beslutsfattare är förutseende eller ej och om de över huvud taget kan vara det. Detta resulterade i frågan om ens forskarna kan vara förutseende. En alltför noggrann planering blir i sig kortsiktig. Myndigheternas misstro mot longitudinella projekt har varit kompakt. Man ser inte sambanden mellan forskning och planeringsbeslut. Myndigheter har beviljat pengar utan att forskarna kunna ange exakt vad de skulle vara till. Det var nyfikenheten hos forskarna själva som ledde fram till att man helt plötsligt, långt senare, hade tillgång till data som kunnat användas i olika situationer.

Ett problem från mitten av 70-talet var att Datainspektionen skrämde med sina krav på information. Det har dock fungerat väl, men med ett visst merarbete från forskarnas sida. Vissa data är också svåra att förklara för nyfikna.

En önskan fanns att fler forskarstuderande skulle vilja utnyttja longitudinellt material och de data som redan finns insamlade. Någon upplevde att många studerande nu är emot hårddata, men att man ändå kan känna en viss optimism.

Vikten av en stabil institutionell förankring för att undvika att värden av databasen vilar på enskilda individers entusiasm och intresse, påpekades.

Urvalsprinciperna för Individualstatistikprojektet och UGU diskuterades. UGU har ett kommunurval, vilket möjliggör regionala och kommunala undersökningar. Individualstatistikens urval bygger på elevernas födelsedatum på ett sätt som möjliggör jämförelser med andra undersökningar med liknande urval. Hemortskommun finns från årskurs sex och vidare. Postnummer kan här användas för grupperingar, vilket kommer att användas i LING-projektet.

SCB vill se nya insamlingar som en fortsättning på Individualstatistiken, som endast haft ett tillfälligt avbrott. Ur SCB-perspektiv borde forskare och SCB ha gemensamma data, men SCB skulle framför allt använda och redovisa skoladministrativa data.

Lennart Orehag sammanfattade med att säga att det är viktigt att den här forskningen får äga rum. Det var förmodligen lättare på 60-talet än i dag då vi har mindre resurser. Samtidigt har vi ett starkt behov av långsiktiga data som hjälp när anspråken på hushållning blir allt starkare. Myndigheterna behöver i ökad omfattning stöd och hjälp att dra konstruktiva slutsatser av allt det material som kommer fram, så att det i allt större omfattning kan bli till gagn för vårt gemensamma arbete.